

IS ER NOG VRAAG NAAR GOD – Leon Raph. A. De Jong

HOOFDSTUK 1: WEES HIER AANWEZIG

Een poging om God op te graven uit het puin van de religieuze aardbeving waarin wij terechtgekomen zijn

A. De concrete situatie, binnen welke de vraag gesteld wordt

*"Als zelfs de goeden zullen gered worden,
hoeveel te meer dan de slechten".
(Shin Ran. Boeddhistisch leraar.)*

*"Wees hier aanwezig, God en luister,
als mensen vragen naar uw Naam.
Als wij ons scharen bij de velen,
die ons naar U zijn voorgedaan".
(Huub Oosterhuis)*

De kerken in Nederland zijn terechtgekomen in een enorme kaalslag. Er zijn heel wat voorbeelden te geven, die dit verschijnsel illustreren. Kerken lopen leeg, worden gesloten en gesloopt. Steeds minder mensen willen het beroep - de roeping - van levenslange voorganger op zich nemen. De verschillende kerkelijke zuilen zijn ineengestort. Uiteraard komt nu de vraag op, of het verschil in omroepverenigingen bij de publieke omroep - KRO, NCRV, VARA - nog wel zin heeft. En mag ik ook de vraag stellen, in hoeverre het CDA nog "Christelijk Democratisch Appel" mag heten, in plaats van "Centrum Democratisch Appel"?

Tegelijkertijd puilen de schappen in de grotere boekwinkels uit met boeken over religie en esoterie. Titels als "Een gesprek met God", "Een nader gesprek met God" en "Cursus in wonderen" gaan als warme broodjes over de toonbank. Vertalingen van werken over de Keltische spiritualiteit - een van de wortels van ons eigen geloven - worden regelmatig gepubliceerd. Ik durf zelfs te beweren, dat er nog nooit zoveel teksten van mystici in onze taal zijn uitgegeven als in de laatste decennia.

Dat betekent natuurlijk ook, dat er een markt voor is, zelfs in zo'n klein en gesecculariseerd taalgebied als het onze. Kerken hebben blijkbaar niet meer het alleenrecht op God. Achter en met voorbijgaan van alle kerkelijke dogma's en aanspraken blijft de vraag naar God interessant.

Er zijn in het beantwoorden van de Godsvraag tenminste vijf stromingen te onderkennen.

1) Een groep Nederlanders is en blijft trouw aan de traditionele kerken, ook al zijn zij sinds de jaren zestig van de vorige eeuw behoorlijk geschokt in hun geloofsovertuiging. Zij hebben daar een min of meer moderne vorm van geloven aan overgehouden. Zij zijn vaak op allerlei terreinen daadwerkelijk betrokken bij kerk en bij de samenleving en velen van hen doen vrijwilligerswerk.

In de teksten van de priester-dichter Huub Oosterhuis voelen zij hun geloven dikwijls goed onder woorden gebracht. Voor buitenstaanders zijn zij geen aantrekkelijk voorbeeld meer. Hun groep vergrijsst in snel tempo. Binnen het katholieke kamp bracht deze ontwikkeling dan ook met zich mee, dat er een einde kwam aan de "Acht Mei-Bewe ging" (in november 2003).

2) Voor een grote groep Nederlanders is de godsvraag verdampt. Zij zijn niet van de ene dag op de andere onkerkelijk geworden, maar langzamerhand trok de dagelijkse werkelijkheid van gezin, studie, baan, vrienden, enz. alle aandacht naar zich toe. God doet niet meer ter zake. Wellicht verlangen zij nog wel naar een religieuze viering van huwelijk, geboorte of begrafenis, maar verder komt God praktisch nooit meer ter sprake. Als het gesprek op het onderwerp godsdienst komt, is hun reactie zoiets als: "Daar heb ik niks mee" of "Dat zegt me allemaal niks meer".

3) Een groep inwoners van ons land beantwoordt de vraag met een duidelijke keuze: "God bestaat!" Onder andere door de groei ende groep Moslims in ons land wordt dit antwoord steeds duidelijker gegeven, of de andere Nederlanders daar nu raad mee weten of niet. Dit kwam onder meer tot uiting bij de plannen tot de bouw van een reusachtige moskee in Rotterdam-Zuid. Het stadsbestuur morde, maar kon er uiteraard weinig tegen doen, gegeven de grondwettelijke scheiding van kerk en staat.

Ook de E.O. heeft een blijkbaar grote en standvastige aanhang, ook al hadden wij dat bij de oprichting van die omroep niet verwacht. In de Rooms katholieke kerk is de fundamentalistische tendens eveneens merkbaar. Deze is niet alleen aantrekkelijk voor sommige ouderen, maar spreekt ook een aantal jongeren aan met zijn belofte-van-zekerheid.

Deze ontwikkeling brengt met zich mee, dat de oecumenische beweging in ons land wat is vastgelopen. In tijden van onzekerheid is het niet vanzelfsprekend meer om over de grenzen van het eigen gelijk heen te kijken. Veel trouwe leden van de kerken hebben zich op eigen kerkelijk erf teruggetrokken, want om daar staande te blijven is vaak al moeilijk genoeg. En al het met de mond verkondigen van oecumenische gezindheid heeft niet kunnen verhinderen, dat bij het bestuur van de Rooms katholieke kerk in ons land de oecumene praktisch alleen nog maar een terrein van waar schuwen en verbieden is.

4) Er is nog een groep, die een even duidelijk antwoord op de Godsvraag geeft, namelijk: "God bestaat niet!" Merkwaardig is overigens wel, dat deze groep van uitgesproken atheïsten niet erg gegroeid is bij de toenemende onkerkelijkheid. Blijkbaar is ook deze "dogmatische" uitspraak - nu over het niet-bestaan van God - voor een groot aantal mensen een straat te ver.

5) Een vijfde groep heeft sinds kort een naam gekregen: zij zijn de aanhangers van het "IETS-ISME". Zij geloven, dat er wel "Iets" moet zijn, dat meer is, dan onze dagelijkse werkelijkheid. Maar vraag die "iets-ers" niet, dit "Iets" nauwkeuriger te omschrijven.

Atheïstische woordvoerders doen graag schamper over dit verschijnsel. Volgens hen moet je ofwel fundamentalistisch gelovige zijn, ofwel een atheïst. Het vage middengebied is te slap-voor-woorden! Of moeten wij zeggen: "Voor uitgesproken atheïsten niet goed aan te vallen?".

Ook kerkelijke woordvoerders wijzen deze tendens vaak af met beoordelingen als "Warenhuis-spiritualiteit" en "Reli-shopping". En inderdaad heeft deze groep iets modieus en oppervlakkigs over zich. Men loopt als het ware langs de schappen van een groot religieus warenhuis, kijkt wat er deze week in de aanbieding is en doet zo mee met de mode van het seizoen. Volgend jaar is er wel weer iets anders in de etalage en dan ruilen wij het oude in voor het nieuwe.

Hierbij komt, dat er in dit "iets-isme" inhoudelijk wel heel weinig over of tot God gezegd wordt. Wordt dit veroorzaakt door gebrek aan interesse, zoals bij de groep, die ik onder 2) noemde, of is er meer aan de hand? Kardinaal Simonis antwoordde op de vraag, wat hij vond van al die mensen, die zeiden wel in "iets" hogers te geloven: "En daar moet God het dan maar mee doen!" (tv-interview: oktober 2004).

Toch zijn er over dit verschijnsel ook positieve dingen te zeggen, bijvoorbeeld, dat het enige aansluiting kan vinden bij grote mystieke schrijvers als Gregorius van Nazianze (ongeveer 460 na Chr.): *"O, Gij, voorbij alle namen, hoe anders u noemen, onnoembare, Gij"*, en Meester Eckhart o.p. (ongeveer 1300): *"Ik bid God iedere dag mij van God te verlossen"*. Ik wil hier later nog op ingaan.

B. God opgraven

Wij waren in gesprek met de inmiddels plotseling overleden Dominique Renouart o.p., vroeger professor in de oceanografie, op dat ogenblik lid van het hoofdbestuur van de orde der Dominicanen in Rome en vicaris van de Magister Generaal. Hij trachtte met grote aandacht en openheid zicht te krijgen op wat ons motiveerde, waar onze geloofsproblemen lagen en waarom de orde in Nederland geen nieuwe leden kon aantrekken. Tijdens het gesprek formuleerde ik datgene wat mij aanstuurde als volgt: "Ik probeer God op te graven uit het puin van de religieuze aardbeving, waarin wij terechtgekomen zijn".

Ik vond zijn reactie zeer typerend. Hij plaatste het woord "God" direct buiten de discussie. "Het was niet zo, dat God opgegraven moest worden. God stond ons terzijde, als wij met het puinruimen bezig waren". Merkwaardig; de crisis mag nog zo fundamenteel zijn, God zelf staat dus volgens Renouart buiten de kwestie. God wordt blijkbaar gezien als een entiteit buiten en boven de concrete, gebroken en weerbarstige werkelijkheid van het geschokte geloof en de in puin gevallen godsdienst. God staat dus los van onze ervaring van Hem/Haar.

Nu ben ik mij er natuurlijk terdege van bewust, dat alle menselijk spreken over de/het Grote Onnoembare altijd is als het wijzen met je vinger naar de maan. Hopelijk wijs ik min of meer in de goede richting, maar raken doe ik de maan nooit, laat staan haar in mijn greep krijgen: be-grijpen. Over Wie of Wat God precies is en

hoe Hij/Zij zich in wezen tot onze geschiedenis verhoudt, hangt de wolk van het niet-weten. Maar tegelijkertijd besef ik, dat wij het moeten doen met beelden-van-de-Onafbeeldbare. Anders is alle spreken, zingen, bidden en vieren rond God onmogelijk.

En precies die beelden zijn kapot gevallen. De Franse ex-dominicaan J. Pohier gaf zijn boek dan ook de titel mee: "Dieu fractures": wij zitten met de "Gods-brokken". Met een Franse filosoof kan je het ook zo formuleren: wij zijn in de laatste decennia van de vorige eeuw aan het einde gekomen van de grote verhalen, ook die van de Godsdienst. Deze crisis in zin-geving wordt binnen de kerken veroorzaakt door het enorme aantal vragen, waarmee het geloof, de Bijbel, de dogma's, de historische rol van de kerk, de zingeving van het leven enz. worden geconfronteerd.

Maar ook buiten de kerken grijpt de crisis om zich heen. De toenemende communicatie overspoelt ons met schokkende beelden van de ene natuurramp na de andere. Oorlogen zijn op ons televisiescherm aan de orde van de dag. Hoe kan ik dan nog aan menselijk leven enige zin en samenhang geven? De constructies, die de kerken – en niet alleen zij - in ons land eeuwenlang hadden opgebouwd, stortten ineen.

En in hun val verbrijzelden zij ook de beelden, die wij ons van de Onverbeeldbare hadden gemaakt. Als God almachtig is, wat moet ik dan aan met die God, als Hij natuurrampen zoals in Zuidoost-Azië toelaat (tweede kerstdag 2004)? Als God rechtvaardig is, waarom is het onrecht op de wereld dan zo veel duidelijker aanwezig dan het recht? Waarom worden juist de onschuldigen en de armen meestal het hardst getroffen? Is God dan totaal machteloos? Bestaat er wel een God?

Zo viel het beeld, dat wij van God hadden, kapot. De brokstukken liggen verspreid tussen de puinhopen. Nogal wat Nederlanders zien de puinhopen en concluderen dan, dat God blijkbaar heeft afgedaan: "Het zegt me allemaal niks meer". Weer anderen beginnen aan een totale reconstructie van de gebouwen, zoals zij er in hun ogen hebben uitgezien: het fundamentalisme. Er zijn er ook, die in het puin gaan graven naar de Godsbrokken: mensen, die God proberen op te graven uit de puinhopen, die na de crisis achterbleven.

Tijdens die archeologische opgraving komen zij wellicht ook nog andere waardevolle dingen tegen. Zij herontdekken bijvoorbeeld de rijkdom van de kerkelijke kunst en de muziek, de diepzinnige gevoeligheid van mystieken uit vroeger eeuwen, of zij voelen zich weer aangesproken door de "noodzaak van het nutteloze": het aansteken van een kaarsje in een stille kerk, het plaatsen van een icoon op een speciale plaats in het huis, het op weg gaan om een bedevaart te maken enz. Maar soms is het hoofddoel van hun zoektocht het opgraven van de "Godsbrokken": onderdeeljes van het ooit magnifieke mozaïek: "God", dat zij uit teruggevonden kleine stukjes proberen te reconstrueren.

Een van mijn overleden medewerkers: Carel Wirtz, omschreef heel fijngevoelig dit geloofsproces. Hij tekende zijn geloofsleven aan de hand van een oud en

geschonden beeldje van de gekruisigde Christus, dat hij voor een klein bedrag kocht op een Spaanse rommelmarkt. Vele keren was het ondeskundig overgeschilderd. Heel voorzichtig verwijderde Carel laag na laag van het brokje beeld, dat hij in handen had.

Tenslotte hield hij een mooi laatmiddeleeuws fragment van een kruisbeeld over, zonder kruishout, zonder armen en voeten, maar met een ontroerend-kwetsbaar gezicht en een geschonden lijfje. "In die God", zei Carl Wirtz, "kan ik hier en nu wellicht nog geloven". "Ja," zei hij – en hij citeerde daarmee zonder het te weten de titel van een bekend boek – "Ik geloof, dat ik geloof".

Ik hoor hierin echo's van woorden, die de in de oorlog omgebrachte Jodin Etty Hillesum in haar dagboek schreef. Onder andere dit citaat:

*"Binnen in mij zit een heel diepe put. En daarin zit God.
Soms kan ik erbij. Maar vaker liggen er stenen en gruis voor die put. Dan is God
begraven. Dan moet Hij weer opgegraven worden".*

En juist zoals Etty Hillesum dat ervoer in de afschuwelijke tijdsomstandigheden, waarin zij leefde, hebben ook de Godsarcheologen van nu soms het idee, dat het voor onze tijd en voor onze cultuur broodnodig is om deze vreemde, lieve God als het ware op te graven; om Godsbrokken te redden uit de puinhopen, die na de religieuze aardbeving overgebleven zijn.

C. God als mozaïek

Op veel plaatsen in Europa stoten archeologen op restanten van huizen uit de periode van het Romeinse keizerrijk. Als zij voorzichtig het puin en de erop gewaaide aarde verwijderd hebben, vinden zij soms magnifieke mozaïeken die ooit de vloer van de kamers vormden. Na meer dan vijftienhonderd jaar bedolven te zijn geweest hebben deze mozaïeken vaak veel van de kleur en de frisheid behouden, die ooit deel uitmaakten van hun schoonheid. En wij kunnen nu weer zien met eigen ogen, wat mensen eeuwen geleden zagen. Ik wil onze zoektocht naar God met deze archeologische inspanningen vergelijken.

Op het eerste gezicht lijkt deze vergelijking van God met een mozaïek wellicht wat vreemd. Wij zijn het niet zo gewend. Meestal tekenen wij God met een wat duidelijker omschreven beeld, zoals "Vader", of "Heer". Toch gaat juist die vergelijking met een mozaïek heel goed op voor de relatie tussen mens en God en zelfs voor relaties tussen mensen. Want ook de mens, bij voorbeeld zij, die mijn geliefde is, kan nog het beste vergeleken worden met zo'n mozaïek.

Hij of zij kan niet voldoende getekend worden met één beeld, één benaming. Om de persoon enigszins tot recht te laten komen moet ik een aantal benamingen geven, die, als steentjes van een mozaïek, pas tezamen een eerlijker beeld van de geliefde kunnen geven. Iedere benaming is een benadering van de mens-in-kwestie vanuit een speciale richting. En al die benamingen – hoe talrijk ook – houden toch het geheim van de persoon in stand. De mens is altijd meer dan alle namen samen,

meer dan wat hij of zij voor andere mensen betekent. Hij of zij blijft een mysterie.

Mijn geliefde is een "secretaresse" voor de vereniging, waarin zij werkt; een behulpzame "buur" voor haar bureu; een zorgzame "zus" voor haar oudere zuster; een "medewerkster" voor haar parochie; een "pleeg-oma" voor een gevluchte jongen uit Georgië, die in ons land asiel hoopt te krijgen; een toegewijd "tuinierster" in het lapje grond achter haar huis; een "vriendin" voor haar vriendin; een "oud-lerares" voor de scholieren, aan wie zij les gaf, enz.

En wie is zij voor mij? "Luisterend oor, kritische noot, meelevend maatje, rustpunt in een soms hectisch bestaan, thuishaven, enzovoort.

Al die namen zijn als even zoveel bontgekleurde steentjes, waaruit het mozaïek is opgebouwd. Hiermee wordt een beeld van haar persoonlijkheid opgeroepen, maar bij iedere naam weet ik ook, dat er nog heel andere namen mogelijk en nodig zijn. En ik blijf respectvol vermoeden, dat haar persoonlijkheid groter is dan alle namen bij elkaar. Zij blijft het mysterie, dat ieder mens ten diepste is, behouden. En dit geldt uiteraard nog sterker, als wij menen te mogen spreken over de/het Onbekende-bij-uitstek, die/dat wij – bij gebrek aan beter – aanduiden met het woord GOD.

*O, Gij, "voorbij alle dingen", hoe anders U noemen,
Onnoembare, Gij.*

*Hoe kunnen woorden U loven, Gij, door geen woorden te noemen?
Hoe zullen gedachten U bereiken, Gij door geen denken te begrijpen?
Verwachting overal en stil verlangen, alles reikhalst naar U,
Alles bidt tot U, terwijl al wie uw innerlijk geheim bevroedt,
Een lied vol stilte zingt".*

Gregorius van Nazianze (Ongeveer 380 na Chr.)

Mijmeringen van Carel Wirtz, ongeveer 1998 genoteerd, kort voor zijn overlijden.

*"Ik ben in mijn wereld op zoek gegaan
naar een gave God; ik heb Hem niet gevonden.
In kerken en kathedralen was Hij ook niet!
Ik ben op rommelmarkten gaan zoeken
maar dat heeft mij niet een schok gegeven.
Ik heb naar goede mensen gekeken,
maar God was er niet te zien.
Toch was er in een Spaans dorpje een kraampje –
Daar was Hij ook niet – maar wel een beschadigde
zoon van God!
Oude schilders hadden hem wat opgekalefaterd,
zoals dat gaat bij mensen, die God misschien
niet kennen, of niet van Hem dromen,
maar die alles willen "opknappen".*

*Ik heb het zelf geprobeerd:
alle half vergane kleuren
pasten niet bij zo'n beschadigde
Gods-zoon.*

*Ik werkte door om schilfertje
na schilfertje af te pellen totdat
ik een fragment van een rode mantel zag!
Zou God daardoor van verdriet ook beschadigd zijn·.*

*Ach, ik heb geprobeerd Gods-zoon's
beschadigingen als eerbetoon bij te werken,
maar hij blijft een beschadigde zoon van God
met een palmtakje in zijn doorboorde handen!
Maar zijn droeve gezicht straalt toch liefde en
mededogen uit.*

*Zijn wij door onze tijd eigenlijk ook beschadigd?
We proberen dat maar te vergeten,
maar als we diep doordenken en met een fijn mesje
de loze kleurtjes in ons los kunnen krijgen,
dan zouden ook stukjes van die vernederde Christus-jas
tevoorschijn kunnen komen!*

*Moge de beschadigde God met Zijn eigen rode rouwkleed
ons dan toch weer met Hem verenigen
als wij na onze taak in de wereld, in wanhoop en in tranen
maar in vrede, ons in Zijn handen hebben neergelegd!"*